

ภาษาบาลี ๑ คำ คติธรรมประจำสัปดาห์ “สงฺขารธมฺม — สิ่งที่มีจริงที่เกิดเพราะปัจจัยปรุงแต่ง, สังขารธรรม”

คำว่า **สงฺขารธมฺม** อ่านตามภาษาบาลีว่า **สัง - ขา - ระ - ดำ - มะ** มาจากคำว่า **สงฺขาร** (เกิดเพราะปัจจัยปรุงแต่ง, มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น กับคำว่า **ธมฺม** (สิ่งที่มีจริง, ธรรม) รวมกันเป็น **สงฺขารธมฺม** แปลว่า สิ่งที่มีจริงที่เกิดเพราะปัจจัยปรุงแต่ง **แปลทับศัพท์เป็น สังขารธรรม** เป็นคำที่แสดงถึงสิ่งที่มีจริงทั้งหมดที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ซึ่งเมื่อเกิดแล้ว ก็ต้องมีความดับไปเป็นธรรมดา ไม่มีสังขารธรรมแม้แต่อย่างใดที่เกิดแล้วจะไม่ดับ ล้วนดับไปทั้งหมด ทั้งจิต เจตสิก และรูป ตามข้อความจากพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ดังนี้ คือ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย สังขารแม้ทั้งปวงในภพทั้งหลาย มีกามภพ เป็นต้น เป็นสภาพไม่เที่ยงเลย เพราะอรรถว่า มีแล้วไม่มี”

สิ่งที่มีจริงนั้น ไม่พ้นจากชีวิตประจำวัน เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ที่เกิดเพราะเหตุปัจจัย ไม่มีใครบังคับให้สภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดเกิดขึ้นเป็นไปได้ ไม่มีสภาพธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดที่เกิดขึ้นเองลอยๆ แต่เกิดเพราะเหตุปัจจัย ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใครทั้งสิ้น เมื่อประมวลแล้วก็คือ **จิตทั้งหมด เจตสิกทั้งหมด และรูปทั้งหมด เป็นสังขาร หรือ สังขารธรรม**

จิต เป็นสภาพธรรมที่มีจริง เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วดับไป และทุกขณะของชีวิตไม่มีขณะใดเลยที่จะปราศจากจิต

เจตสิก (สภาพธรรมที่เกิดร่วมกับจิต) ก็เป็นสภาพธรรมมีจริง เป็นสภาพธรรมที่เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกันกับจิต รู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และในภูมิที่มีขั้น ๕ (คือมีทั้งรูปและนาม) เจตสิกก็อาศัยที่เกิดที่เดียวกันกับจิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก ตัวอย่างเจตสิก เช่น ผัสสะ (สภาพธรรมที่กระทบอารมณ์) เวทนา (ความรู้สึก) โลภะ โทสะ โมหะ สติ (สภาพที่ระลึกเป็นไปในกุศล) หิริ (ความละอายต่อบาป) โอตตปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) ปัญญา (ความเข้าใจถูกเห็นถูก) เป็นต้น

รูป หรือ รูปธรรม เป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้อะไร ไม่รู้อารมณ์ใดๆ เพราะไม่ใช่นามธรรม รูปธรรมก็เป็นสิ่งที่มีจริง เกิดแล้วก็ดับไปเช่นเดียวกัน

ทั้งหมดนี้ เป็นสังขารธรรม เช่นเห็นในขณะนี้ เกิดเพราะปัจจัยหลายอย่างกล่าวคือมีอารมณ์ของจิตเห็น มีเจตสิกเกิดร่วมกับจิตเห็น มีที่เกิดของจิตเห็น มีกรรมเป็นปัจจัยให้จิตเห็นเกิดขึ้น แสดงถึงความเป็นจริงของสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา ไม่มีเราแทรกอยู่ในสภาพธรรมนั้นๆ เลย

จิต เจตสิก รูป เป็นสังขารธรรม ไม่ใช่แต่เฉพาะรูปอย่างใดที่เป็นสังขารธรรม สังขารธรรมคือธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นแล้วดับไป ถ้าเข้าใจคำนี้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจะรู้ได้เลยว่า ต้องมี

ปัจจัยปรุงแต่ง มันจะนั้นเกิดไม่ได้ และสิ่งใดก็ตามที่มีปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นแล้วต้องดับไป นั่นคือ ความหมายของสังขารธรรม ซึ่งตลอดทั้ง ๓ ปฏิกขของพระธรรมคำสอน จะไม่เปลี่ยนความหมาย นี้เลย ถ้าได้ยินคำว่า “สังขารธรรม” ขณะใดก็หมายความว่าถึงสภาพธรรมใดๆ ก็ตาม ที่มีปัจจัย ปรุงแต่งเกิดขึ้นแล้วดับไปนั่นเอง เมื่อจิตเป็นสภาพธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น จิตก็เป็นสังขาร ธรรม เจตสิกเป็นสภาพธรรมที่อาศัยจิตเกิดขึ้น เช่น ความชอบใจ ความต้องการอารมณ์ เป็นโลภเจตสิก ความขุ่นเคืองใจ ความหยาบกระด้างของจิต เป็นโทสเจตสิก ไม่ใช่จิต เพราะเหตุว่า เจตสิกเกิดร่วมกับจิต ดับพร้อมจิต แต่ว่าเจตสิกมีหลายชนิด และบางชนิดก็เกิดกับจิตประเภทหนึ่ง อีกบางชนิดก็เกิดกับจิตอีกประเภทหนึ่ง เพราะฉะนั้นจิตประเภทหนึ่งก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากน้อย ต่างๆ กัน และเป็นแต่ละประเภทด้วย เช่น ขณะที่ชอบ สนุกสนานเบิกบานใจ ไม่ใช่ขณะที่กำลัง โศกเศร้าเสียใจ เพราะฉะนั้น ตัวจิตมีเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป กำลังสนุกสนานดับไป สักประเดี๋ยวก็ อาจจะมิขำร่าย ร้องไห้เสียใจ ก็เป็นจิตและเจตสิกอีกประเภทหนึ่ง

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า จิตเป็นใหญ่เป็นประธาน และเจตสิกก็เกิดร่วมด้วย และรูปก็เกิดดับ เพราะฉะนั้นทั้งจิต เจตสิก รูป เป็นสังขารธรรม เป็นธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่มีสภาพธรรมแม้แต่ขณะเดียวที่เกิดแล้วจะไม่ดับ ล้วนแล้วย่อมดับไปทั้งนั้น โดยการศึกษาพระ ธรรม จะเห็นได้ว่าสังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง กล่าวคือ จิต เจตสิก รูปเป็นสังขารธรรม เพราะฉะนั้น ต้องไม่เที่ยง ทันที่ที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็วมาก เพราะฉะนั้นไม่มีใครรู้ว่า จิตเกิดจริง ๆ และดับจริง ๆ แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วจากการตรัสรู้ ก็เป็นหนทางให้พุทธ-บริษัทศึกษาพระธรรมและพิจารณาพระธรรม และอบรมเจริญปัญญาได้

พระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง ล้วนละเอียด ลึกซึ้ง แสดงถึงความเป็นจริงของสภาพ ธรรมแต่ละอย่างๆ ตามความเป็นจริง ไม่ว่าจะทรงแสดงในส่วนใดก็ตาม ย่อมไม่พ้นไปจากสภาพธรรม ที่มีจริงในขณะนี้ ถ้าเป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบ ไม่ประมาทพระธรรมว่าง่าย ศึกษาด้วยความ ตั้งใจ ความเข้าใจก็จะค่อยๆ เจริญขึ้นไปตามลำดับ พระธรรมแม้จะยากแต่ก็ไม่เหลือวิสัยที่จะ เข้าใจได้ ที่สำคัญคือ ไม่ขาดการฟัง ไม่ขาดการศึกษาพิจารณาไตร่ตรอง ไม่ว่างเว้นจากการฟัง พระธรรม และมีจุดประสงค์ที่ถูกต้องในการศึกษาว่า เพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูกในลักษณะของสภาพ ธรรมตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น ในเมื่อพระธรรมละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งจะต้องมีความอดทน เป็นอย่างยิ่งที่จะค่อยๆ สะสมความเข้าใจถูก เห็นถูกไปที่ละเล็กทีละน้อย เป็นการศึกษาพระธรรม ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง ไม่ใช่คิดเอาเอง และจุดประสงค์ในการศึกษาต้องตรง คือ เพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูกชัดเกลาคความไม่รู้ซึ่งมีมากเป็นอย่างยิ่ง.

[ชมรมบ้านธัมมะ มศพ. : www.dhammadhomefellowship.com, โทร. ๐๘๕-๖๒๑๗๑๐๖]